

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Загородній І. В.

У статті розглянуто сутність криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень і її значення для побудови методики розслідування злочинів вказаної категорії. Визначено критерії такої класифікації, наведено розгорнуту класифікацію нанесення тілесних ушкоджень за ознаками, які характеризують місце, час, обстановку, спосіб готування, вчинення та приховання цих злочинів, їх наслідки, психічне ставлення винного до вчиненого діяння, особистість злочинця та потерпілого, їх взаємостосунки до вчинення злочину.

Ключові слова: тілесні ушкодження, розслідування нанесення тілесних ушкоджень, криміналістична класифікація нанесення тілесних ушкоджень.

В статье рассмотрены сущность криминалистической классификации преступлений, связанных с нанесением телесных повреждений и ее значение для построения методики расследования преступлений указанной категории. Определены критерии данной классификации, представлена развернутая классификация нанесения телесных повреждений на основании признаков, характеризующих время, место, обстановку, способ приготовления, совершения и сокрытия этих преступлений, их последствия, психическое отношение виновного к совершенному деянию, личность преступника и потерпевшего, их взаимоотношения до совершения преступления.

Ключевые слова: телесные повреждения, расследование нанесения телесных повреждений, криминалистическая классификация нанесения телесных повреждений.

In the article the essence of the criminalistic classification of crimes related to the infliction of bodily injuries and its significance for the construction of methods for investigating crimes of this category are examined. The criteria for this classification are determined, a detailed classification of the infliction of bodily injuries is presented on the basis of signs characterizing the time, place, environment, the way of preparation, commission and concealment of these crimes, their consequences, the mental attitude of the offender to the committed act, the identity of the offender and the victim, their relationship before committing crime.

Key words: bodily injuries, investigation of bodily injury, forensic classification of bodily harm.

Постановка проблеми. Попри очевидну актуальність проблеми розроблення сучасних науково обґрунтованих методик розслідування насильницьких злочинів, у вітчизняній криміналістичній науці виконано порівняно невелику кількість досліджень, присвячених питанням методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. У свою чергу, у структурі криміналістичної методики розслідування злочинів зазначеної категорії важливе місце посідає їх класифікація за криміналістично значущими критеріями.

Дослідження за темою. Проблема побудови методики розслідування насильницьких злочинів, а також

розробці їх криміналістичної класифікації, приділено уваги в роботах Ю.П. Аленіна, В.П. Колмакова, В.В. Логінової, В.О. Коновалової, М.І. Панова, С.О. Сафронова, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька, Б.В. Щура та інших дослідників.

Метою статті є визначення сутності криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень та наведення розгорнутої класифікації цих злочинів за криміналістично значущими ознаками.

Викладення основного матеріалу. Класифікація як засіб наукового пізнання знаходить достатнє широке застосування в сучасній криміналістиці. Підкреслюється, що класифікація - один з ефективних наукових методів (приймів) дослідження явищ об'єктивного світу, у тому числі й злочинів. При цьому це один з найбільш простих, початкових і у той же час вкрай необхідних пізнавальних прийомів [3, 30].

У криміналістиці знаходить підтримку позиція, згідно з якою під час розроблення окремої криміналістичної методики обґрунтованим є використання класифікації злочинів, побудованої не лише з використанням суто криміналістичних ознак, а й класифікації на підставі кримінально-правових критеріїв. Із цим варто погодитись, оскільки кримінально-правові критерії класифікації злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є безперечно важливими для забезпечення потреб криміналістики, адже в кінцевому підсумку криміналістична діяльність зводиться насамперед до встановлення в діянні особи ознак складу злочину.

Кримінальний закон передбачає достатньо широке коло діянь, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. За способом законодавчого закріплення в Кримінальному кодексі України (далі - КК) злочини вказаної категорії слід поділити на дві основні групи. Першу їх групу передбачають злочини, передбачені розділом II КК (злочини проти здоров'я особи): умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК), умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК), умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124 КК), умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК), необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК).

У той же час, кримінальному закону відомі й інші, так звані двооб'єктні злочини, які, посягаючи на інші охоронювані блага, супроводжуються нанесенням тілесних ушкоджень. У зв'язку із цим, до другої групи слід віднести злочини, що посягають на інші охоронювані законом правовідносини (проти авторитету органів державної влади, журналістів, правосуддя, встановленого порядку несення військової служби тощо), однак супроводжуються нанесенням тілесних ушкоджень різної тяжкості: незаконне введення в організм іншої особи наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів проти її волі, якщо це заподіяло середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому (ч. 2 ст. 314 КК), погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу

(ст. 345 КК), погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК), погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК), погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК), погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК), погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК), погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК), порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК).

Також чинне кримінальне законодавство України розподіляє тілесні uszkodження за ступенем тяжкості, передбачаючи відповідальність за тяжкі, середньої тяжкості і легкі тілесні uszkodження.

У свою чергу, відповідно до ст. 121 КК, тяжкі тілесні uszkodження поділяються на небезпечні для життя в момент заподіяння, такі, що спричинили втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втраченою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

Легкі тілесні uszkodження також поділяються на такі, що спричинили короткотривалий розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, і такі, що не спричинили зазначених наслідків.

Критеріями поділу в даному випадку є патологічний або медичний (визначає небезпечність тілесних uszkodжень для життя в момент їх заподіяння, а також характер і ступінь порушень цілісності і функцій тканин чи органів та тривалість впливу цих порушень на стан здоров'я), економічний (визначає ступінь втрати працездатності), а також естетичний (визначає знівечення обличчя потерпілого). Така класифікація надає можливість об'єднати в одному складі більш-менш однорідні за тяжкістю нанесеної здоров'ю шкоди дії і тим самим індивідуалізувати відповідальність за їх учинення.

Для визначення ступеня тяжкості тілесних uszkodжень використовуються Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних uszkodжень, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 [1].

Іншим кримінально-правовим критерієм класифікації тілесних uszkodжень є форма вини, відповідно до якої всі тілесні uszkodження поділяються на умисні (статті 121, 122, 123, 124, 125, 314 ч. 2, 345, 345-1, 346, 350, 377, 398, 405, 406 КК) і необережні (ст. 128 КК).

У свою чергу, умисні тілесні uszkodження можуть бути нанесені з прямим та непрямим умислом, а також з прямим невизначеним (неконкретизованим) умислом, непрямим неконкретизованим умислом, альтернативним умислом. Необережне нанесення тяжких або середньої тяжкості тілесних uszkodжень можливо у формі як злочинної самовпевненості, так і злочинної недбалості.

Тілесні uszkodження за кримінально-правовими критеріями (наявність або відсутність кваліфікуючих та пом'якшуючих обставин) також поділяються на: тілесні uszkodження без кваліфікуючих обставин; тілесні uszkodження з кваліфікуючими обставинами; тілесні uszkodження, вчинені за обставин, які пом'якшують покарання.

Попри безперечну важливість класифікації злочинів за кримінально-правовими підставами, її недостатньо для визначення науково обґрунтованої методики розслідування, оскільки кримінально-правові ознаки неспро-

можні забезпечити врахування усіх тих особливостей злочинних діянь, які мають значення для виявлення та розкриття злочинів. Створення цілеспрямованих, диференційованих і завдяки цьому, більш корисних для практики рекомендацій потребує інших, ефективніших шляхів класифікації злочинів, в основі якої повинні лежати саме криміналістичні критерії [5, 86-87].

У загальному вигляді криміналістична класифікація - це засіб упорядкування окремих категорій злочинів за їх криміналістично значущими ознаками [2, 162].

Як слушно зазначає В. Журавель, здійснення криміналістичної класифікації не є самоціллю, оскільки вона розглядається як підстава для побудови системи окремих криміналістичних методик [2, 162]. Саме класифікація на підставі криміналістичних критеріїв дозволяє конкретизувати коло обставин, окреслених предметом доказування, визначити типовий перелік проміжних (допоміжних) фактів, а також оптимальну послідовність і засоби їх встановлення [6, 22].

На думку В.О. Образцова, як самостійний критерій криміналістичної класифікації може виступати фактично кожен з елементів криміналістичної характеристики злочинів. До таких критеріїв автор відносить спосіб учинення злочину (має найважливіше значення), обстановку, знаряддя, засоби, місце вчинення злочину, його наслідки, безпосередній предмет злочинного посягання, умови його охорони від посягання, особливості злочинця і образ його поведінки до і після вчинення злочину (також і наявність чи відсутність злочинного досвіду), особистість потерпілого і дані, що його характеризують, способи приховання слідів злочину і особи, що його вчинила [6, 22-24].

Погоджуючись у цілому з наведеним підходом, вважаємо, що криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних uszkodжень, доцільно провести насамперед за критеріями, які характеризують місце, час, обстановку, спосіб готування, вчинення та приховання цих злочинів, їх наслідки, психічне ставлення винного до вчиненого злочину, особистість злочинців та потерпілих, їх взаємостосунки до вчинення злочину.

Перш за все, при розробленні рекомендацій із розслідування обов'язково слід враховувати класифікацію тілесних uszkodжень за місцем їх учинення. За цим критерієм злочини вказаної групи слід поділити на: 1) учинені за місцем проживання злочинця або потерпілого (у квартирах, приватних будинках, дворах); 2) учинені за місцем роботи чи навчання злочинця або потерпілого, у тому числі в адміністративних приміщеннях (навчальних закладах, територіях підприємств, установ, організацій); 3) учинені у громадських місцях, у тому числі місцях стихійного відпочинку громадян (розважальних закладах, кафе, барах, парках, скверах, ринках, спортивних майданчиках, на залізничному, автомобільному та іншому транспорті тощо); 4) учинені в безлюдних місцях.

Що стосується часу вчинення злочину, то нанесення тілесних uszkodжень можна групувати за порою року, днями тижня, робочими та вихідними (неробочими, святковими) днями, часом доби (світлий або темний час) тощо.

Залежно від обстановки вчинення злочинів тілесні uszkodження поділяються на: 1) нанесені в присутності близького оточення злочинця і потерпілого (членів сімей, родичів, друзів, колег по роботі). Це переважно uszkodження, що наносяться під час сімейно-побутових конфліктів. Особливістю їх розслідування є те, що учасники

і очевидці конфлікту не завжди зацікавлені в даванні правдивих показань і об'єктивному розслідуванні події; 2) нанесені в присутності сторонніх осіб, не знайомих злочинця та потерпілому; 3) нанесені за відсутності свідків. У цих випадках уся вихідна інформація надходить від потерпілого. Окремо можна виділити групи злочинців, по яких злочинець затриманий на місці злочину, або є дані для розкриття злочину по гарячих слідах.

Залежно від оточуючих умов, що склалися на момент учинення злочину, слід виділити тілесні ушкодження, нанесені: 1) в умовах воєнного стану; 2) в умовах надзвичайного стану; 3) під час масових заворушень; 4) під час масових спортивних змагань та інших культурно-розважальних заходів; 5) під час політичних акцій, мітингів, масових акцій громадської непокорності; 6) у місцях позбавлення волі (виправні та виховні колонії, слідчі ізолятори, арештні дома); 7) під час затримання, арешту, при невиконанні законних вимог співробітників органів правопорядку.

Залежно від сфери життя, в якій вчиняються злочини зазначеної категорії, можна виділити тілесні ушкодження, що нанесені: у побутовій сфері; у зв'язку з професійною діяльністю потерпілого або злочинця; у політичній та громадській сфері.

Особливе криміналістичне значення має класифікація тілесних ушкоджень за способом їх готування, нанесення та приховання.

За способом готування злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, слід поділити на такі, що: заплановані заздалегідь, супроводжувались попереднім вивченням жертви і підшукуванням знарядь злочину; учинені без підготовки, унаслідок раптово виниклого умислу.

За способом нанесення тілесні ушкодження поділяються на: нанесені шляхом застосування будь-яких знарядь; нанесені без використання знарядь, тобто з використанням лише фізичної сили злочинця - шляхом ударів руками, ногами, головою або шляхом поштовхів, кидків, больових прийомів, зштовхування з висоти, виштовхування з транспортного засобу, що рухається тощо.

У свою чергу, залежно від характеру знаряддя нанесення тілесного ушкодження можна виділити: 1) ушкодження, що вчиняються з використанням холодної, вогнепальної, газової, пневматичної зброї, отруйних та вибухових речовин і пристроїв; 2) ушкодження, що вчиняються з використанням предметів побутового використання; 3) ушкодження, що вчиняються з використанням предметів, випадково знайдених злочинцем на місці вчинення злочину і використаних для нанесення тілесних ушкоджень; 4) ушкодження, учинені з використанням транспортних засобів; 5) ушкодження, що вчиняються за допомогою тварини (цькування собаки тощо). Зрозуміло, злочинці можуть використовувати декілька перелічених типів знарядь, їх поєднання.

У деяких випадках тілесні ушкодження можуть бути нанесені і шляхом бездіяльності.

За характером дій по прихованню злочину серед злочинців зазначеної категорії слід виділити такі, що супроводжуються: 1) діями з приховання (зміна, знищення) знарядь і інших слідів злочину; 2) діями з приховання злочинцем своєї участі у вчиненні злочину (маскування зовнішності, приведення жертви у несвідомий стан, інсценування іншої події, штучне створення алібі); 3) діями, пов'язаними з впливом на жертву та очевидців після вчинення злочину (залякування, вмовляння, тиск,

підкуп тощо).

Що стосується розподілу тілесних ушкоджень за наслідками, то, як уже зазначалося, кримінальне законодавство поділяє їх на тяжкі, середньої тяжкості і легкі тілесні ушкодження.

Поряд із цим у судовій медицині тілесні ушкодження класифікують залежно від: 1) наслідків (смертельні і несмертельні); 2) морфологічних і фізіологічних ознак дії на організм: анатомічні (крововиливи, садна, рани, переломи та тріщини, вивихи, ушкодження внутрішніх органів з порушенням їх цілісності чи без неї); функціональні (біль, струс окремих органів чи всього організму, шок); 3) чинників зовнішнього середовища, які діяли на організм: фізичні (ушкодження, спричинені тупими та гострими предметами, вогнепальною зброєю, дією крайніх температур, усі види механічної асфіксії, ураження електричним струмом та ін.); хімічні (отруєння, хімічні опіки); біологічні (інфекційні та бактеріальні); психічні (стрес, переляк та ін.) [4, 83-84].

Важливим класифікаційним критерієм при розподілі злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є мотив злочину. За мотивами вчинення тілесні ушкодження є підстави поділити на: вчинені з хуліганських спонукань; учинені з мотивів помсти, ревнощів, інших низинних мотивів, внаслідок неприязних стосунків із потерпілим; учинені на замовлення; учинені у відповідь на неправомірні дії потерпілого.

За суб'єктом нанесення тілесні ушкодження поділяються на нанесені одноособово і нанесені групою осіб. У свою чергу, групове нанесення тілесних ушкоджень за ступенем організованості є підстави поділити на: нанесені групою осіб без попередньої змови, які випадково тимчасово об'єдналися для нанесення тілесних ушкоджень потерпілому; нанесені групою осіб, що об'єдналися для вчинення такого злочину за попередньою змовою; нанесені членами організованої групи.

Залежно від соціально-демографічної характеристики злочинців, можна виділити такі підстави криміналістичної класифікації нанесення тілесних ушкоджень, як: вік - нанесені неповнолітніми, дорослими і окремо - особами похилого віку; стать - тілесні ушкодження, нанесені чоловіками та жінками.

Також тілесні ушкодження можуть бути нанесені злочинцем уперше, повторно або неодноразово.

В основу криміналістичної класифікації тілесних ушкоджень можуть бути покладені і соціально-психологічні якості злочинця. Так, залежно від стану психічного здоров'я злочини вказаної категорії є підстави поділити на вчинені: 1) психічно здоровими особами; 2) особами з психічними відхиленнями, які не виключають осудність (психопатія, олігофренія у стадії дебільності, алкоголізм, наркоманія, залишкові явища черепно-мозкових травм, органічні захворювання центральної нервової системи, епілепсія, судинні захворювання з психічними змінами, шизофренія у стані стійкої ремісії та деякі інші психічні розлади і захворювання), у тому числі тими, що перебувають на психіатричному та наркологічному обліку; 3) неосудними особами; 4) обмежено осудними особами.

Що стосується криміналістичної класифікації нанесення тілесних ушкоджень за ознаками жертви злочину, то, як і у випадку зі злочинцем, як класифікаційні критерії можна використовувати такі ознаки, як кількість потерпілих, стать, вік, стан психічного здоров'я жертви тощо.

Важливе значення для розслідування злочинів,

пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, має вивчення психологічного портрету потерпілого, його способу життя до вчинення стосовно нього злочину, а також характер стосунків із потерпілим. За ознаками соціально-психологічного портрету потерпілого тілесні ушкодження є підстави поділити на: нанесені особі, яка позитивно характеризується у побуті, не має судимостей та не притягувалась до адміністративної відповідальності (перш за все, за порушення громадського порядку); нанесені особі, яка характеризується негативно, має в минулому судимості, притягувалась до адміністративної відповідальності, у тому числі за порушення громадського порядку, схильній до антисуспільного способу життя, бродяжництва, випадкових зв'язків.

Практичне значення має класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, залежно від тих відносин, в яких перебували потерпілий та злочинець, чи були вони знайомі або взагалі не знали один одного. За вказаним критерієм злочини цієї категорії поділяються на: нанесення тілесних ушкоджень особою, яка перебувала у родинних, спільних побутових або дружніх стосунках; нанесення тілесних ушкоджень іншою особою, яка відома потерпілому; нанесення тілесних ушкоджень особою, яка познайомилася з потерпілим безпосередньо перед учиненням злочину; нанесення тілесних ушкоджень особою, яка хоча і не є відомою потерпілому, але щодо особи якої є інша інформація, насамперед, показання свідків, особливі прикмети та ін.; нанесення тілесних ушкоджень невідомою особою, прикмети якої роздивились потерпілий або очевидці події; нанесення тілесних ушкоджень невідомою особою, прикмети якої не вдалося роздивитися ані потерпілому, ані очевидцям події.

Висновки. Під час розроблення методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, доцільним є використання класифікації злочинів, побудованої як на підставі кримінально-правових критеріїв, так і з використанням суто криміналістичних ознак.

Розгорнуту криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, доцільно проводити за ознаками, які характеризують місце, час, обстановку, спосіб готування, учинення та приховання

цих злочинів, їх наслідки, психічне ставлення винного до вчиненого діяння, особистість злочинця та потерпілого, їх взаємостосунки до вчинення злочину. Така класифікація дозволяє конкретизувати коло обставин, що підлягають установленню, сприяє оптимізації процесу досудового розслідування і виконання завдань кримінального провадження.

Література

1. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>
2. Журавель В. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / В. Журавель // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 3 (30). - С. 160-166.
3. Комаров В.К. Вопросы криминалистической классификации преступлений несовершеннолетних / В.К. Комаров // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. - Свердловск: УРГУ, 1978. - С. 30-39.
4. Романюк І.М. Характеристика передбачених чинним кримінальним законодавством України злочинів, що тягнуть за собою шкоди здоров'ю / І.М. Романюк // Проблеми професійної підготовки слідчих: Матер. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 27.04.2007). - Дніпропетровськ: ДДУВС, 2007. - С. 82-85.
5. Танасевич В., Образцов В. Криміналістична класифікація злочинів і її значення для окремих методик розслідування // Радянське право. - 1977. - № 9. - С. 85-89.
6. Танасевич В.Г., Образцов В.А. Методики расследования и криминалистическая классификация преступлений // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. - Свердловск: УРГУ, 1978. - С. 19-25.

*Загородній І.В.,
аспірант кафедри криміналістики НУ "Одеська
юридична академія"
Надійшла до редакції: 23.04.2017*

УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Прокоп М. Р.

У статті досліджено тактико-організаційні особливості проведення огляду місця події при отриманні інформації про незаконне видобування корисних копалин, запропоновано відповідний алгоритм дій слідчого у складі слідчо-оперативної групи. Виділено типові риси, властиві огляду місця події при розслідуванні означених кримінальних правопорушень, а також основні завдання огляду місця події, охарактеризовано його етапи та методи. З'ясовано основні об'єкти, які підлягають дослідженню в ході огляду місця події.

Ключові слова: незаконне видобування корисних копалин, слідчі (розшукові) дії, огляд місця події, слідчий, спеціаліст.

В статье исследованы тактико-организационные особенности проведения осмотра места происшествия при получении информации о незаконной добыче полезных ископаемых, предложен соответствующий алгоритм действий следователя в составе следственно-оперативной группы. Выделены типичные черты, присущие осмотру места происшествия при расследовании указанных уголовных правонарушений, а также основные задачи осмотра места происшествия, охарактеризованы его этапы и методы. Определены основные объекты, которые подлежат исследованию в ходе осмотра места происшествия.

Ключевые слова: незаконная добыча полезных ископаемых, следственные (розыскные) действия, осмотр